

LBRIS

We know
books

ANDREI MARGA

VOCATIA GÂNDIRII

(Profilul lumii actuale)

Cuprins

Prefață	9
Introducere:	17
Partea I: Profilul lumii actuale	31
Societatea nesigură.....	33
Scindarea lumii.....	38
Noua polarizare.....	40
Falsa mediatizare.....	44
Fragmentarea cunoașterii.....	48
Expansiunea mediocrației.....	60
Proliferarea agresivității.....	65
Confuzionarea valorilor.....	71
Somnul logicii.....	77
Societatea demnității?.....	85
Criza gândirii.....	91
Dificultățile libertății și ale democrației.....	98
Partea II-a: Imperative	104
Lumea trăită – cadrul nemijlocit al vieții.....	105

Probleme majore.....	110
Părăsirea dogmelor.....	118
De la „corectitudinea politică“ la gândire.....	125
Un <i>aggiornamento</i> în filosofie.....	132
Partea a III-a: Concepte și teze.....	141
Identitatea.....	144
Asumarea de sine.....	152
Verificarea prin consecințe.....	154
Stabilirea raționalității.....	160
Întoarcerea la sens?	163
Ce este sensul?.....	171
Revenirea la idealitate.....	173
Geografia subiectivității.....	179
Formele reflexivității.....	195
Revelația în cultura actuală.....	204
Diferențierea acțiunilor.....	211
Realitate, complexitate, libertate.....	235
Impunere, justificare și legitimare.....	242
Individualitate și comunitate.....	255
Gândire și digitalizare.....	276
Gândire versus ideologie.....	287
Istoriografia naivă.....	297
Partea a IV-a: Profil filosofic.....	306
Profil pe scurt.....	306
Sistematica filosofică.....	324
Teoria cunoașterii.....	328
Teoria acțiunilor.....	330
Logică.....	332
Metodologie.....	335
Istoria filosofiei contemporane.....	337
Teoria societății.....	342

Teoria comunicării.....	348
Teoria modernității.....	350
Filosofia dreptului.....	352
Filosofia politică.....	355
Filosofia educației.....	357
Filosofia religiei.....	360
Filosofia artei.....	364
Etica.....	366
Studii strategice.....	370
Oameni mai buni.....	379
Partea a V-a: Ascendențe.....	388
Viața izbutită.....	389
Întoarcerea la Hegel.....	396
Eugeniu Sperantia în actualitate.....	406
Complexitatea. Plecând de la Dostoievski.....	416
Critica funcționalismului.	
Habermas versus Luhmann.....	427
De la soluții la aplicare. Optica lui Virgil I. Bărbat.....	436
Integritatea ca valoare.....	445
Bibliografie selectivă.....	452
Despre autor.....	469

Introducere

Experiențele oamenilor sunt multe și reținute în cărți, biblioteci și muzee, dar contează totdeauna cele trăite nemijlocit de autor și de cei din jurul său. Care sunt experiențele cruciale semnificative pentru filosofare pe care le-am parcurs? Le rezum în termeni cât mai simpli.

Generația mea a ajuns la maturitate în jurul frământatului an 1968, încât a fost o generație care a perceput schimbările și a voit schimbări. Ea a năzuit la schimbare, prin debirocratizare și eliberarea inițiativei individuale, și a intervenit pentru acestea, pe măsura puterilor ei, în anii ce au urmat. În această parte a Europei ne-am confruntat cu „socialismul răsăritean“ (sau „socialismul real“), în care ne-am născut, cu vederile ce-l justificau și cu frământările de a asigura dezvoltarea – pe cât se putea în cadrele lui, dar mai ales democratizându-l și depășindu-l în acest fel. Au urmat, în jurul anilor nouăzeci, prăbușirea „socialismului real“ și trecerea la neoliberalismul timpului. Acesta a eliberat oamenii, dar a creat clivaje în societate. Unificarea europeană a oferit o șansă istorică națiunilor europene, cu deosebire celor mult timp marginalizate, și a mobilizat energii. Tranziția spre Europa a presupus pentru orice țară

transformări majore ale economiilor, societăților și mentalităților. Globalizarea a deschis, la rândul ei, orizonturile, dar a găsit nepregătite unele țări, care nu au putut concura cu succes și și-au irosit atuuri economice. A urmat derapajul Uniunii Europene, prin trecerea de la proiectul ei inițial la un proiect tehnocratic, pe alocuri marcat de vechi rivalități, care a diminuat democratizarea. Aceasta a și ieșit, deocamdată, din preocupări, ea mai fiind temă de reuniuni și simpozioane fără mari consecințe. Societățile au început să fie marcate de nesiguranță, nu doar în Europa. Pe acest fundal, s-au produs derapaje. În jurul anului 2010 a început schimbarea lumii, care a intrat sub conducerea unei geometrii variabile a supraputerilor. Lumea a părăsit însă înțelegerile internaționale din 1972-1991 și a luat calea conflictuală care a dus la scindare. Pandemia începută în 2020 și războiul din Ucraina, apoi conflictul militar din Orientul Mijlociu au complicat situația lumii și au agravat crizele deja existente. Digitalizarea și expansiunea cercetărilor și aplicațiilor geneticii au adus și aduc modificări în viața nemijlocită a oamenilor, nu doar la scara societăților. La orizont, temele „postumanismului“, mai exact ale „transumanismului“, se arată amenințătoare pentru cugetare și conviețuire.

O filosofie a lumii actuale este inevitabil confruntată cu întrebări rezultate din experiențele pe care le-a prilejuit. Sunt întrebări care-l interesează pe fiecare om în stabilirea orientării sale în viață și în cunoaștere. De exemplu, care este locul meu în societatea și lumea din jur? Ce am de făcut pentru a trăi? Dar pentru a trăi mai bine? Cum ajunge cunoașterea la realitate? Ce să prefer în viață? Cui să-i dau credit? Cum să mă raportez la celălalt? Care este sensul vieții mele? Ce vine după ea?

Reminiscență a anilor de practicalism, de clericalism și de iluminism demagogic din istoria postbelică, filosofia este confundată adesea în zilele noastre cu politologia, cu prelucrarea catehetică, cu opinii generale inspirate de evenimente. În fiecare caz, nu este vorba însă decât de confuzie.

Filosofia favorizează un anumit fel de comunitate și are, deci, consecințe politice. Ea împarte cu teologia abordarea întregului lumii. Ea contribuie la luminarea asupra evenimentelor. *Dar filosofie este la propriu doar acolo unde se interoghează întregul lumii spre a afla sensul și unde se asumă explicit sensul și se exprimă efectiv în concepte, argumentativ și sistematic.*

Unii cred că se pot deroba de filosofie în viața lor curentă, căci aceasta operează prea sus, captând mai întâi generalitatea vieții, iar răspunsurile ei nu ar avea legătură cu nevoile sale. Se înșală în ambele privințe.

Filosofia este percepută drept ceva aflat dincolo de concret, căci disciplina creată de grecii antici caută răspuns la întrebări care au generalitatea lor. Ea a și început cu întrebarea: ce este dincolo de derutanta diversitate a fenomenelor redată de simțurile omului? Numai că și filosofii diferă sub aspectul legăturii lor cu concretețea vieții și nu li se poate aplica nici lor inferența, frecvent eronată, *pars pro toto*. În plus, și derobarea de filosofie angajează asumptii filosofice. *Simplu spus, o filosofie, fie ea și precară, improvizată și neelaborată, este inevitabilă, cel puțin din motivul că suntem ființe care iau decizii pentru a acționa în vederea supraviețuirii și a vieții mai bune.* Oricum, cu generalitatea din lume nu ne întâlnim în fiecare moment de viață, dar, la un moment dat, ne dăm seama că ea este implacabilă, cum este, de pildă, scurgerea vieții.

Unii chiar cred că se face filosofie ca act gratuit, de felul unui joc. Ei nu știu că și filosofia poate fi folosită astăzi tehnologic. În laboratoare avansate de cercetare și de inovație, industrială sau de altă natură, filosofia este prezentă, iar competența filosofilor este căutată. Dar, ca în orice profesie, sunt și „filosofi” care nu sunt capabili să aducă plusul profesional al pregătirii lor, după cum sunt și dintre aceia care nu au cum valorifica mai mult decât subiectiv o pregătire desuetă. Mai ales astăzi, când nu numai că se cere competență filosofică în industrie (desigur, în cea de vârf), în organizații, în tot mai multe locuri din viața societății moderne,

dar universitățile eliberează mai multe diplome în filosofie ca oricând. Altfel spus, *în discuție este filosofia care corespunde numelui – așadar, cum ne spune etimologia, o iubire de înțelepciune, dar care și aduce înțelepciune.*

Considerarea filosofiei drept ceva ce nu ar avea legătură cu nevoile omului este de asemenea eronată. Desigur, filosofia nu poate satisface direct, doar prin ea însăși, nevoi fundamentale – de pildă, nevoia de hrană, de adăpost, de confort material. Dar și ea poate fi înțeleasă ca o condiție a reproducerii vieții.

Pentru a face cât mai intuitiv acest adevăr, să observăm că reproducerea vieții de către noi, ca oameni, este de patru feluri sau poate fi pe patru etaje. Acestea pot fi ușor delimitate în ordine genetică. Ele se cer delimitate mai cu seamă astăzi, când depind mai evident unele de altele.

În viața oamenilor este o reproducere naturală – condiționată, de exemplu, de naștere, îngrijire, hrană, sănătate. Este apoi o reproducere socială – condiționată de aportul părinților sau susținătorilor, de pregătire, de încadrarea în diviziunea muncii, de mariaj. Este, mai departe, o reproducere culturală – condiționată de educație, de însușirea unor *patternuri* de gândire, vorbire și acțiune. Este, în sfârșit, o reproducere istorică – condiționată de scrutarea lucidă a ceea ce este din perspectiva a ceea ce a fost și mai ales a ceea ce ar putea fi.

Din momentul trecerii la reproducerea socială a vieții și, cu atât mai mult, al trecerii la reproducerea culturală, viața noastră nu mai stă doar sub imperative ale naturii, ci se emancipează. *Filosofia se înalță înăuntrul acestei emancipări, de pe suportul trebuințelor, pentru a se contura pe terenul libertăților. Ea însăși un rezultat al libertății, filosofia condiționează libertățile.* Ea îndreaptă privirea spre întregul vieții din trecut, de acum și din viitor. Ea devine condiție a vieții în acea cultură, ce trece dincolo de nevoile simplei supraviețuirii, și condiție a transcenderii acelei culturi pe terenul istoriei. Filosofia este disciplina ce poate privi trecutul și prezentul din

perspectiva posibilităților lor și, deci, a ceea ce poate surveni. În acest rol, filosofia nu are înlocuitor.

Pe lângă întrebările pe care și le pune fiecare om, sunt și întrebări pe care și le pune cel preocupat de filosofie. Bunăoară, cum se realizează cunoașterea azi? Cu ce logică operăm? Ce metode generale sunt de îmbrățișat? Ce este societatea? Ce soluții în chestiuni devenite fierbinți, precum sensul istoriei, au societățile actuale? Ce sistematică filosofică este adecvată azi? Ce strategii sunt mai bune? Ce etică împărtășim? Ce estetică dă seama de profunzimi? *Întrebările filosofului includ, în cazul optim, întrebările oricărui om.*

Filosofia lumii actuale are datoria de a da răspunsuri la astfel de întrebări plecând de la noile experiențe de viață și, odată cu ele, de la întrebările locuitorilor lumii actuale. Mi-am asumat, la rândul meu, această datorie.

Este o datorie asumată plecând de la răspunsurile date de profesorii mei. *Convingerea mea statornică este aceea că filosofia se construiește nu punând în paranteză ceea ce au făcut alții, ci examinând operele lor și căutând soluții mai bune în raport cu ceea ce se petrece.* Impresia că filosofia este o izbucnire, o creștere, o explozie din mintea cuiva ține de minți cultivate discutabil. Wittgenstein era, poate, un record de nelectură a filosofiilor, dar se putea bizui pe ceea ce făcuseră în matematică și logică Frege și Russell – deja o interogare filosofică de anvergură, cu rezultate durabile. De aceea, imitatorii necitirii, lipsiți de o asemenea premisă, pot ajunge la eseuri lirice, dar nu la construcții lămuritoare. *Or, filosofia, luată la propriu, este construcție teoretică.*

Am învățat mult de la Kant, Hegel, Marx, Peirce, Dilthey, Max Weber, Wittgenstein, Heidegger. Sunt printre cei care l-au mai văzut în viață pe Heidegger, dar amploarea filosofării sale asupra lumii în care a trăit aveam să o descopăr abia mai târziu, odată cu scrierile pe care le-a plasat în arhive.

Studiul universitar al filosofiei l-am început la Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj, cu profesorul D.D. Roșca. Am reținut din

scrierile sale nu numai roadele enormului efort de traducere a lui Hegel, ci și etica spiritului critic – una dintre primele tentative de a aduce sub câteva reguli simple, de logică și de pragmatică a vorbirii, exercitarea gândirii critice. Dar faptul că nu a mers până la capăt cu interpretarea lui Hegel, cum făcuse Richard Kroner, de pildă, m-a făcut să-i dau o importanță circumscrisă. Am reținut din opera lui Lucian Blaga inițiativa construcției filosofice, în mod precis teoria fecundă a „prealabilului“ inexorabil al cunoașterii, inclusiv științifice, a cărei importanță am și semnalat-o, pe fondul preocupărilor de depășire a imaginii neopozitiviste despre știință. Dar am considerat că problema „prealabilului“ cunoașterii este abia pusă, nu încă soluționată. La universitatea din Cluj, ceea ce a proiectat deja în anii douăzeci Virgil I. Bărbat, în coordonate culturale mai largi decât ale oricărui gânditor al generației sale, în fond ale celui ce participa la lansarea exegezei lui Nietzsche în cultura universală și punea în mișcare americanistica la nivel remarcabil în Europa, mi s-a părut totdeauna mai bine ancorat în nevoile lumii actuale și în principalele ei abordări. Am căutat să fructific aceste demersuri.

Apoi, contactul direct cu gânditori de referință universală, șansa de a-i cunoaște nemijlocit, a fost decisiv. De la Jürgen Habermas am învățat cât de importantă este informarea completă în subiectele pe care le tratezi și felul în care se abordează contemporanii și se elaborează concepte, teze și teoreme proprii. De la Manfred Riedel am învățat că subiectivitatea nu este un subiect lămurit. De la Richard Rorty am reținut cum se învață din punerea în dialog ipotetic a marilor gânditori, cum se folosește în mod rafinat optica pragmatismului și că cel mai departe dus liberalism nu face desuete valori clasice ca răspunderea și patriotismul. De la numeroși alții am învățat importanța de neînlocuit a propriei cultivări la vârf și a integrității.

Altădată, filosofii erau obsedați să dea sisteme ale cunoașterii încheind-o. Volumul și complexitatea cunoașterii sfidează însă de multă vreme o asemenea obsesie. Nu mai este accesibil sistemul de gândire închis de odinioară, decât prin postulare.

Nu mai este posibil nici acel sistem de gândire bazat pe generalizarea rezultatelor obținute de științe. Motivul este acela că în însăși cunoașterea științifică a avut loc o deplasare a interesului de la cum arată lumea la cum s-a ajuns la actuala formă a lumii. Cosmologia a dat între primele tonul în trecerea de la descrieri ale universului la explorarea genezei cosmosului. Psihologia explorează și ea genetic ceea ce s-au numit facultățile cunoașterii. *Pe scurt, geneza a trecut sistematic în fața descrierii de stări.* Filosofia nu poate ignora fără pierderi această deplasare.

Dar, din multe rațiuni, filosofiei îi rămâne obligația, înainte de toate, de a asigura reflexiv orientarea în lume, să facă față diversificării năvalnice a cunoștințelor și să dea sistematizări capabile să cuprindă întregul cunoscut al existenței umane. Pentru filosofie, chestiunea primă este să găsească unghiul din care cunoștințele pot fi stăpânite, iar orientarea poate fi susținută cu cele mai bune argumente accesibile.

Filosofia pe care am articulat-o caută să facă față situației. O încercă și în acest volum, în forma organizată a unei sinteze a vederilor mele – atât a sintezei unificatoare în dreptul unui „principiu“, ca să mă exprim în termenii clasici, cât și a sintezei conceptualizărilor pe care le-am operat în diferite domenii.

Ceea ce cultura clasică a numit forme ale spiritului – religia, arta, filosofia – nu se lasă bagatelizat fără pierderi, cum mai cred prea mulți. Nici chiar în epoca continuiei revoluționări a științelor și tehnologiilor. *Exercitate la propriu – așadar, ca religie a mântuirii, ca artă a semnificării umane a evenimentelor și ca filosofie ce captează întregul lumii – ele conțin adevăruri și rămân parte a vieții pline de sens.*

Nu s-a confirmat prognoza „sfârșitului“ vreuneia. În fiecare sunt și astăzi nu numai inerente neajunsuri, ci și realizări de cotitură. În filosofie, la care mă opresc aici, au apărut și în anii recentți scrieri ce concurează tot ceea ce a avut mai bun disciplina. Este vorba, de pildă, de lămurirea adâncită a subiectivității (Dieter Henrich, *Dies Ich, das viel besagt*, 2019), de elucidarea conjuncției dintre